

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК [342.72/.73 – 054.73 : 304.4] (477)

Андрій ДЯЧЕНКО
Національна академія державного управління
при Президентіві України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ

Розглядаються поняття, пов'язані з визначенням «вимушений переселенець»: «біженці», «вимушені мігранти», «внутрішньо переміщені особи». Розкриваються нормативно-правові засади зазначеної термінології. Наголошується, що в будь-якій теорії основна причина розбіжностей близькоспоріднених понять полягає в різниці критеріїв, покладених в основу цих дефініцій. Пропонується авторська класифікація біженців. Робиться висновок, що чинники вимушеної міграції і соціальні характеристики біженців досить різноманітні, що обумовлює необхідність адекватної диференційованої і гнучкої державної міграційної політики.

Ключові слова: державна міграційна політика, вимушена міграція, вимушені мігранти, вимушені переселенці, біженці, внутрішньо переміщені особи.

Andrii Diachenko. Theoretical basis of the research of the state migration policy: the analysis of the conceptual-categorical apparatus

The article discusses concepts related to the definition of «forced migrant», «refugees», «forced migrants», «internally displaced persons». Consider legal principles of that terminology. The author emphasizes that any theory the main cause of differences of closely related concepts rooted in differences of criteria that form the basis of these definitions. Author proposed classification of refugees. The author concludes that the factors of forced migration and social characteristics of refugees are quite varied, which necessitates adequate differentiated and flexible migration policy.

Key words: migration policy, forced migration, forced migrants, internally displaced persons, refugees, internally displaced persons.

Чітке визначення базових понять у теорії будь-якої науки досі залишається досить складною і можна сказати нерозв'язною проблемою. Остаточне її вирішення допомогло б уникнути багатьох розбіжностей не тільки між ученими, а й особами, які ухвалюють рішення. Але в цьому випадку уніфікація визначень піддається сильному впливові суб'єктивного чинника, спрямованість якого завжди залежить не від якоїсь абстрактної істини, а від конкретних потреб суб'єкта. У зв'язку з цим

© Дяченко А. В., 2017

Державне управління та місцеве самоврядування, 2017, вип. 2(33)

ми проаналізуємо погляди на визначення «вимушений переселенець» не тільки як наукового терміна, але і як дефініції, що має практичне застосування.

Проблеми визначення статусу внутрішньо переміщених осіб останнім часом є об'єктом багатьох наукових досліджень. Це питання розглядали А. Артеменко, О. Брайчевська, Ю. Брайчевський, Н. Гусак, Ю. Дегтярева, Р. Євдокименко, І. Карпова, В. Олефір, Я. Пилинський, Т. Семигіна, С. Трухан, Ш. Шахвала та ін.

Метою статті є аналіз термінологічних інтерпретацій статусу біженців, вимушених переселенців та внутрішньо переміщених осіб.

Зробимо кілька вступних зауважень, які, на наше переконання, допоможуть вибудувати логічний ланцюжок у поняттях, так чи інакше пов'язаних з визначенням «вимушений переселенець», а отже, дозволять зробити висновок про те, яке місце в цьому ланцюжку займає зазначена категорія.

Відносно недавно в науці з'явилося нове поняття – «антропотік». Воно було введено для позначення ідентифікаційних форм соціальної динаміки. У широкому сенсі термін «антропотік» розуміють як сукупність соціокультурних процесів перенесення і трансляції, відновлення і зміни, відтворення й розвитку ідентичностей. Поняття «антропотік» дозволяє зв'язати загальною категорією ці найважливіші процеси. У звуженому сенсі антропотік – це «людські течії»: сезонні й вікові, локальні й глобальні міграції, спектр яких, за твердженням дослідників С. Градиrowsького і Т. Лопухіної, варіюється «від переїзду із села в райцентр до походів Агтілі і Тамерлана» [1, с. 27].

Таким чином, під поняттям «антропотік» розуміють різного роду переміщення людей, унаслідок яких відбувається зміна статево-вікової, професійної, конфесійної, етнічної, расової, мовної структури населення; виникнення, знищення, трансформація культурних і станових верств, і, звичайно ж, класична зміна чисельності і складу населення. Антропотік – це природна динаміка, яка відбувається в межах єдиного планетарного процесу. Образно антропотік можна порівняти з «кровотоком» в організмі єдиного людства. Наслідком антропотіку виявляються відтворення, розвиток, розкладання і смерть одночасно. На нашу думку, поняття «антропотіку» дозволяє, наприклад, побачити в тих процесах, які історики традиційно називають «великим переселенням» народів, не просто умовний зв'язок міграцій німецьких варварів і степових кочівників, депопуляції населення Римської імперії, морального занепаду, драматичних ідеологічних і політичних змін тощо, але і якийсь цілісний, у певному сенсі системний процес, що підкоряє собі етногенез окремих народів і в той же час вписаний у планетарну демографічну динаміку.

На межі тисячоліть у світі в цілому і в Україні зокрема відбувається критичне зміщення двох фундаментальних шляхів, що характеризують світовий антропотік: базового, тобто природного відтворення населення за допомогою дітонародження, і міграційного, заснованого на просторовій експансії. У суспільстві складається ситуація, яка часто є предметом політичних маніпуляцій, за якої наростають недовіра і страх між місцевим населенням і мігрантами.

Усталеним є трактування терміна «біженець» як вимушеного мігранта. З одного боку, таке визначення можна назвати універсальним, оскільки в ньому поєднуються два ключових для поняття «біженець» слова – вимушений і мігрант. Міграція в цьому сенсі передбачає переміщення людей, що проживають на одній території, в інші регіони. Водночас у цьому визначенні є важливий критерій, який дозволяє виділити біженців у загальному численному потоці мігрантів, а також визначає характер таких міграцій як вимушений. Тобто біженці – це та категорія мігрантів, яка залишає місце свого постійного проживання не з власної волі, а внаслідок якихось об'єктивних причин, що не дозволяють їм залишитися.

Таке коротке визначення не може точно відповісти на запитання, хто ж насправді є біженцем, оскільки не виділяє тих конкретних причин, з яких люди змушені

переїжджати на нові території, заново освоюючи їх для себе. Це визначення також не дає нам можливості зрозуміти, яка саме категорія осіб, змушених до переїзду, може називатися біженцями. У цьому сенсі міграція, хоч і вимушена, має досить широке трактування, і під поняття вимушених мігрантів тут підпадають, наприклад так звані трудові мігранти, які добровільно залишають місця свого попереднього постійного проживання, маючи на меті пошук більш вигідних трудових пропозицій і отримання з цього значніших матеріальних благ.

У ст. 1 Закону України «Про біженців», який втратив чинність, зазначено, що біженець – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або через політичні переконання вимушена покинути територію держави, громадянином якої вона є (або територію країни свого постійного проживання) і не може чи не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань [3]. З цього визначення видно, що основою для звернення за отриманням статусу біженця є обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками, перерахованими вище.

У Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначається біженець як особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [4].

Харківською правозахисною групою у 2014 р. був запропонований проект Закону України «Про вимушених переселенців», у ст. 1 якого визначено поняття «вимушений переселенець» :

«1. Внутрішньо переміщена особа, або вимушений переселенець (далі – вимушений переселенець) – це особа, яка покинула або залишила місце постійного проживання у результаті, щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, внаслідок стихійного лиха, голоду, епідемії чи надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

2. Вимушеним переселенцем визнається громадянин України, іноземний громадянин чи особа без громадянства, які постійно проживають на законних підставах на території України і змінили місце проживання в межах території України за обставин, передбачених частиною першою цієї статті» [6].

Цей законопроект так і не був прийнятий. Натомість був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», у ст. 1 якого зазначено: «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,

розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення» [5].

Як відомо, у будь-якій теорії основна причина розбіжностей споріднених понять полягає в різниці критеріїв, покладених в основу цих дефініцій. Так, основним розходженням між поняттями «біженець» та «вимушений переселенець» є те, що для останнього характерна наявність українського громадянства. Інші критерії поняття «вимушений переселенець» (вимушеність переміщення, вчинення насильства або переслідування з інших мотивів, схожість мотивів такого переслідування тощо) схожі з тими, які визначають поняття «біженець».

Отже, обидва поняття регулюють єдину сферу відносин, пов'язану з вимушеною міграцією осіб з огляду на певні чинники. Вимушена міграція – один із видів переміщення людей, за якого «люди, рятуючись від загрози для життя та інших переслідувань, вимушено залишають місця свого постійного проживання і шукають притулку на інших територіях – у межах держави своєї громадянської належності або за її межами» [7]. Таким чином, «вимушені мігранти» – узагальнююче поняття для позначення таких категорій, як особи, що шукають притулку, вимушені переселенці, біженці. І біженці, і вимушені переселенці залишають місця свого постійного проживання, кидаючи надбані матеріальні цінності. Коли ми вимовляємо слово «біженець» (від дієслова «бігти»), перед нами постає картина: людина зірвалася з місця, залишила оселю, роботу, усе, що було надбано, і тікає світ за очі. Для біженців характерні раптовість, нервозність ситуації, непідготовленість до від'їзду, невизначеність нового місця проживання, відсутність необхідних зв'язків та інформації про можливості працевлаштування. «Переселенець» (від дієслова «переселитися») – це людина, яка (нехай і вимушено) переселилася з одного місця в інше. Тобто передбачається, що в неї є місце, де вона осіла, влаштувалася, більш-менш підготовлене економічне підґрунтя тощо. Ухвалення рішення про переселення, як правило, розтягнуто в часі. При згадці про переселенців перед очима постає більш-менш спокійна картина міграції. Необхідно зазначити, що про вимушених переселенців можна говорити як про певний вид біженців – так званих внутрішніх біженців.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі біженців, де дається інтерпретація поняття «біженець», наводяться основні характеристики, формулюються оригінальні концепції, дозволяє дійти висновку, що не існує загальноприйнятої класифікації біженців. У зв'язку з цим пропонуємо власну класифікацію біженців, відповідно до якої побудуємо наше подальше дослідження і яка не тільки була б відображена в науковій літературі, але й мала б практичну значущість.

На наш погляд, можна виділити кілька основних критеріїв, за якими можна класифікувати біженців:

1. За спрямованістю міграції: такі, що виїжджають; такі, що приїжджають. Вважаємо за необхідне пояснити, що цю класифікаційну ознаку можна розглядати лише стосовно конкретної держави, для якої ця проблема притаманна. Відповідно до цього біженцями, що виїжджають, слід розуміти тих осіб, які за наявності певного чинника, чи збройного конфлікту, екологічної катастрофи, чи ідеологічних утисків, залишають територію держави – місця свого постійного проживання. Біженці, які приїжджають, покидаючи територію іноземної держави, перебувають у країну з метою постійного або тимчасового проживання, у пошуках захисту, працевлаштування тощо.

2. За місцем походження: зовнішні; внутрішні. Зовнішніми визнаються біженці, які прибули на територію держави, що приймає, покинувши країну свого постійного проживання (найчастіше країну свого громадянства). Іншими словами, це особи, які прибули «ззовні», тобто іноземні громадяни. Кількість офіційно зареєстрованих

біженців, які перебувають за межами країн свого походження, становить понад 23 млн [7]. Водночас від біженців слід відрізняти так званих добровільних мігрантів. Тоді як різні форми добровільної міграції викликані більшою мірою тяжінням тих чи інших сприятливих обставин, що мають місце на території держави, яка приймає, вимушені переміщення відбуваються під впливом негативних проявів на території країни походження біженців. До групи зовнішніх біженців не входять також особи, які шукають притулку, тобто подали заяву про надання притулку і очікують на рішення цього питання, оскільки надання притулку для кожної конкретної особи має приватний, індивідуальний характер, обумовлений специфікою конкретної для неї проблеми. На відміну від осіб, які шукають притулку, для біженців такі проблеми мають глобальний характер, тобто важливі для держави в цілому. Особи, які отримали притулок, мають на території держави, яка їх прийняла, статус іноземних громадян, якщо, звичайно, їм не надано громадянство цієї держави. У межах групи зовнішніх біженців, у свою чергу, можна виділити так званих своїх і чужих. Характерною для цього підвиду ознакою є прихильність до держави, яка приймає.

У світі налічується близько 27 млн так званих внутрішніх біженців, тобто таких, які не залишили своїх країн [7]. Для цієї категорії біженців характерні вимушені переміщення в межах однієї держави. Подібні переміщення відбуваються під впливом різних чинників, що створюють небезпеку або неможливість проживання на певній території і виникають на території тієї ж держави або регіону. У цьому випадку особи переміщуються по території держави свого постійного проживання (у тому числі свого громадянства) з одного регіону – «джерела небезпеки» в інший, але при цьому не перетинаючи кордонів своєї держави.

Для України проблема внутрішніх біженців є найбільш актуальною. Відповідно до ст. 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У ст. 21 Конституції України зазначено: «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»[2].

Унаслідок окупації Автономної Республіки Крим Російською Федерацією і масових порушень прав людини на території кримської автономії, злочинної діяльності сепаратистських та проросійських терористичних організацій у Донецькій та Луганській областях: вбивств, викрадень, катувань, мародерства, грабежів, збройних нападів на військові частини, державні та комунальні установи, а також на приватні помешкання, – унаслідок проведення антитерористичної операції українськими силовими структурами у відповідь на злочинні дії терористів і спричинення терористами бойових дій виникла ситуація масової вимушеної міграції з цих територій.

У таких умовах є необхідним термінове створення спеціального правового механізму для забезпечення прав і свобод вимушених переселенців, гарантування безпеки їх життя та здоров'я і створення рівних умов для реалізації їх прав і законних інтересів.

Головним фактором, що впливає на переміщення громадян, вважається збройний конфлікт. Під його впливом громадяни України, які проживають на території Донецької та Луганської областей, кримського півострова, їдуть в інші регіони країни.

З огляду на це поняття внутрішніх біженців можна поділити на підвиди за «дистанційною» ознакою:

– «ближні» біженці – переміщуються на коротку дистанцію (у сусідні регіони – Харківську, Дніпропетровську області);

– «віддалені» біженці – переміщуються на більш довгі дистанції (перетинають кілька областей).

3. Перед тим як виділити чергову класифікаційну ознаку, зробимо кілька вступних зауважень. Як відомо, вимушені переміщення відбуваються під впливом різних чинників. Причини таких міграційних процесів можуть бути різними. Крім того, неоднакові й умови, у яких ухвалюється рішення про від'їзд.

До переміщення людей зазвичай змушують економічна і соціальна нестабільність, війни, насильство, порушення прав людини, стихійні лиха та екологічні катастрофи. З огляду на причини, що викликають недобровільні, вимушені переміщення, можна виокремити кілька категорій вимушених мігрантів. У зв'язку з цим в основу класифікації біженців можна покласти такий критерій, як джерело небезпеки, відповідно до якого біженці поділяються на такі види: 1) так звані біженці внаслідок актів насильства; 2) політичні біженці; 3) економічні та соціальні біженці; 4) екологічні біженці.

Під першу категорію біженців підпадають особи, які стали жертвами скоєних стосовно них або їх близьких дій насильницького характеру чи відчують реальну загрозу того, що такі дії можуть мати місце. У першому випадку, як правило, такі насильницькі дії, що здійснюються щодо конкретної особи чи групи осіб, мають розрізнений характер, тобто окремі насильницькі прояви розірвані в часі, є разовими і можуть повторитися через певний проміжок часу. Загроза ж прояву насильства може виникнути як унаслідок разових проявів насильства стосовно осіб, національна, расова належність яких і стала причиною таких проявів, або в разі нагнітання подібної небезпечної ситуації в місці їх проживання, так і внаслідок військових дій у цьому регіоні, які мають більш-менш тривалий, затяжний характер.

Політичних біженців ООН визначає як осіб, які не можуть повернутися у свою рідну країну через страх переслідування за різними мотивами [7]. Політичні чинники часто пов'язують з більш демократичними країнами. Упевнено можна сказати, що, як правило, політичні біженці, як і біженці «від насильства», є жертвами негативних проявів людського чинника. І в тому, і в іншому випадку дії – насильницькі або політичні – мають умисний, цілеспрямований характер. В обох випадках переслідувана мета – це вигнання «небажаних», не титульних націй зі своєї території. У той же час політичні чинники відрізняються від насильницьких тим, що їх можна умовно позначити як «мирні» або «більш цивілізовані» способи виселення.

Економічні чинники дуже складно відокремити від соціальних, оскільки вони перебувають у тісному взаємозв'язку. Саме з цієї причини ми об'єднали економічних і соціальних біженців в одну групу. До цих чинників належить, наприклад, така економічна ознака, як надлишок робочої сили і як наслідок цього – безробіття (соціальний чинник), висока вартість життя для населення й одночасно низька заробітна плата і пов'язаний із цим високий рівень бідності населення. До соціальних чинників можна віднести соціальну стратифікацію суспільства, гоніння і дискримінацію щодо певних груп, пов'язані з неадекватним підходом до прийняття на роботу, в охороні здоров'я, освіти та ін. Наявність цих факторів в одному регіоні і їх відсутність в іншому призводить до вимушених (під впливом зазначених факторів) переміщень населення.

Біженці, об'єднані в групу екологічних, належать до міграції, пов'язаної з екологічними небезпеками і факторами, які негативно впливають на якість навколишнього середовища. Природні катаклізми (землетруси, повені, вулканічна активність тощо) часто виконують роль чинників, що призводять до міграції населення. Таку роль можуть також виконувати екологічні катастрофи, викликані діяльністю людини. Унаслідок таких явищ люди втрачають житло і матеріальні цінності, засоби для існування (руйнування полів із посівами, пасовищ для тварин), що і є причиною того, що люди залишають місце свого постійного проживання,

переїжджають на території, яких ці природні катаклізми не торкнулися. Імовірно, кожне місце на землі є екологічно небезпечним, а людей, що проживають там, можна називати «потенційними» екологічними біженцями. І коли така небезпека переходить у розряд дуже загрозливої або безпосередньо проявляється, то вона є причиною вимушеної міграції населення.

4. За часом проживання: постійні; тимчасові. Постійні біженці характеризуються відсутністю прагнень і намірів повернутися додому, тоді як тимчасові біженці повернулися б на свою батьківщину, якби їм була надана така можливість. Говорячи про цю класифікаційну ознаку, не можна не зазначити труднощі, що виникають під час поділу біженців на постійних і тимчасових, оскільки деякі біженці можуть проживати на тій чи іншій території десятиліттями, маючи при цьому бажання повернутися додому, у разі локалізації того чинника, який став причиною їх від'їзду, і за наявності там сприятливих умов для проживання.

Крім того, біженці, які з якихось причин не можуть бути класифіковані як постійні мігранти, унаслідок їх нездатності повернутися на батьківщину протягом занадто тривалого періоду часу, перетворюються на мігрантів «де факто».

Усе вищевикладене дає підставу вважати, що проблема біженців має масовий характер, як стосовно конкретної ситуації, регіону, так і загалом. Цим процесом охоплені тисячі, мільйони людей.

Водночас можна говорити про те, що процес вимушеної міграції для кожної людини індивідуальний і визначається її суб'єктивною думкою про ту чи іншу ситуацію, її реакцією на конкретну проблему. І питання про те, ставати учасником такого процесу чи ні, кожний вирішує індивідуально. Рішення мігрувати можна описати як процес, унаслідок якого індивіди, не задоволені своїм справжнім місцем проживання (тобто своєю «локацією»), вирішують залишитися на місці або переїхати.

Дійсно, спочатку ми маємо справу з традиційною ситуацією: між людиною і навколишнім середовищем виникає суперечність, унаслідок чого постає проблема. Виникнення цієї проблеми відображає перший, початковий етап процесу. Другий етап символізує пошук виходу із ситуації, що склалася. На третьому етапі весь спектр варіантів ділиться на дві групи, одну з яких утворюють локальні варіанти вирішення проблеми, а іншу – так звані нелокальні способи виходу із ситуації, що склалася. До першої групи (локальні варіанти вирішення проблеми) належать такі варіанти, які людина знаходить у місці свого безпосереднього проживання, тобто у своїй місцевості; до другої групи (нелокальні варіанти вирішення проблеми) – способи, які індивід виявляє за межами своєї місцевості (або локації), поза місцем свого проживання. На третьому етапі відбувається зіставлення найбільш оптимальних, кращих варіантів вирішення цієї проблеми, які були знайдені в межах першої та другої груп. Услід за цим приймається якесь рішення – четвертий етап. І, нарешті, на п'ятому етапі реалізується дія, що відповідає прийнятому на четвертому етапі рішенню – або індивід переміщається, або він залишається на колишньому місці. Іншими словами, це процес, сутність якого полягає у вирішенні залишитися або переїхати, містить у собі індивідуальну реакцію на проблеми, що існують у цій локації, а також аналіз альтернатив і прийняття остаточного рішення (залишитися або рушити).

Так виглядає окремих фрагмент процесу вимушеної міграції, який, об'єднавшись з іншими фрагментами, у результаті набуває масового, глобального характеру. Така періодизація дає цілісне уявлення про покроковий перехід з одного стану в інший – про процес набуття людиною статусу біженця, а також сприяє кращому розумінню причин проблеми вимушеного переселення, що впливають на сучасну ситуацію в Україні.

Таким чином, чинники вимушеної міграції і склад біженців, не кажучи вже про їх соціальні характеристики, досить різноманітні. При цьому слід зазначити, що

розпізнаванню біженців, їх диференціації сприяє вивчення потоків біженців унаслідок збройних конфліктів, екологічних проблем та інших чинників.

Дотримуючись такої класифікації біженців, хотілося б зацентувати увагу на тому, що на практиці не існує в чистому вигляді тієї або іншої категорії біженців, розглянутих нами вище. Окремі біженці можуть бути розглянуті одночасно з позицій різних груп і видів. Ця важлива обставина вимагає від міграційної політики держави адекватного диференційованого підходу і гнучкості її заходів.

Список використаних джерел / List of references

1. **Градировский С.** набросок типологии миграций / С. Градировский, Т. Лопухина // Государство. Антропоток. Доклад Центра стратегических исследований Приволжского федерального округа. – Н. Новгород ; М. : [б. и.], 2002. – С. 24 – 48 [Gradirovskiy S. Nabrosok tipologii migratsiy / S. Gradirovskiy, T. Lopuhina // Gosudarstvo. Antropotok. Doklad Tsentra strategicheskikh issledovaniy Privolzhskogo federalnogo okruga. – N. Novgorod ; M. : [b. i.], 2002. – S. 24 – 48].

2. **Конституція України** : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141 [Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – S. 141].

3. **Про біженців** : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2557-III (втратив чинність). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2557-14> [Pro bizhentsiv : Zakon Ukrainy vid 21 cherv. 2001 r. № 2557-III (vtratyv chynnist). – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2557-14>].

4. **Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту** : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3671-VI. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> [Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuiut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu : Zakon Ukrainy vid 8 lyp. 2011 r. № 3671-VI. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>].

5. **Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб** : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib : Zakon Ukrainy vid 20 zhovt. 2014 r. № 1706-VII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>].

6. **Проект Закону України «Про вимушених переселенців»**. – Режим доступу : <http://khpg.org/?id=1397592025> [Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vymushenykh pereselentsiv». – Rezhym dostupu : <http://khpg.org/?id=1397592025>].

7. **Солодзько А.** Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України / А. Солодзько, Т. Доронюк / Центр дослідження суспільства. – Режим доступу : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/ffles/000/000/045/original/CSR_roP.pdf?1400493355 [Solodko A. Zakhyst sotsialno-ekonomichnykh prav vnutrishno peremishchenykh osib: pershocherhovi zavdannia dlia Ukrainy / A. Solodko, T. Doroniuk / Tsentr doslidzhennia suspilstva. – Rezhym dostupu : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/ffles/000/000/045/original/CSR_roP.pdf?1400493355].

Надійшла до редколегії 22.05.17